

УДК 321.01:124.1:168.4

Польовий М. А., Південно-український
центр гендерних проблем

ДЕЯКІ РЕЗУЛЬТАТИ ВЕРИФІКАЦІЇ ПРОГНОЗУ ЗАГРОЗ ПОЛІТИЧНІЙ СТАБІЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ ДО 2030 р.

Стаття присвячена аналізу короткотермінової практичної верифікації прогнозу загроз політичній стабільності в Україні до 2030 р., розробленого автором в 2011 р. на основі синергетичної моделі політичного процесу в сучасній Україні.

Важливим елементом цілісної характеристики політичного процесу виступають політична стабільність та її антипод – стан нестабільності. Стабільність – це нормальне функціонування політичної системи, усіх її структур та інститутів, відсутність збоїв у механізмах державної влади, її певний авторитет. Стабільність проявляється також і в суворому дотриманні і виконанні законів та інших регулюючих нормативних актів, використаних стосовно мирних, ненасильницьких форм політичної боротьби [19]. Стан нестабільності визначається зазвичай відсутністю або неповнотою необхідної збалансованості або рівня співпраці між різними елементами політичної системи. Давно відмічалось, що у проблемі стабільності та нестабільності політичного процесу найбільш цікавою представляється саме нестабільність, точніше – час її настання або ж, у прогностичному сенсі, – час настання небезпеки появи нестабільності. Отже, побудови моделі, яка могла б допомогти у прогнозуванні настання періодів політичної стабільності або нестабільності, є достатньо важливою справою.

Г. Хакен та І. Р. Пригожин довели, що адекватним шляхом модельного врахування нелінійності соціального простору є застосування методів синергетики, спеціально призначених для моделювання нелінійної динаміки. Теоретичний розвиток синергетичного підходу пов'язаний також з іменами таких вчених, як Р. Том, Б. Мандельброт, Ю. Клімонтович, С. П. Курдюмов, Г. Г. Малинецький, Д. С. Чернавський та ін. Можливості застосування теорії хаосу та нелінійної динаміки в політичних дослідженнях позитивно оцінювало багато дослідників, серед яких І. Р. Пригожин, І. Стенгерс, Г. Г. Малинецький, Т. Браун,

О. В. Мітіна, В. П. Петренко, Л. К. Шкаренков, М. Макбарнетт, Ю. А. Святець та ін. [див. напр., 12, 13].

Найпростішим дещо формалізованим, як того потребує моделювання, проявом нестабільності, на нашу думку, можна вважати нездатність здійснювати адекватне соціально-політичній ситуації державне керівництво з одного боку, та наявність широкого некерованого суспільного руху, розвиток якого є потенційно небезпечним для існування сучасного йому державного ладу, з іншого.

Протягом 2010 – 2011 років нами було побудовано відповідну синергетичну модель, призначену відтворити вплив повільного але нестримного параметра порядку на стан політичної стабільності в Україні [10].

Завданням даної роботи є надання опису моделі, опису прогнозу, побудованого на її основі, співставлення побудованого на основі моделі прогнозу та соціально-політичної практики в Україні, а також аналіз схожості та розбіжностей між модельним прогнозом та практикою.

При побудові моделі ми запропонували вважати справжнім параметром порядку, який визначає довгоплинну стабільність політичного процесу в сучасній Україні, темп річного приросту кількості молоді із переважно вищою або незакінченою вищою освітою у великих та середніх містах на фоні вкрай швидкого річного приросту охоплення населення засобами ефективної комунікації, не опосередкованої державним втручанням (мобільний зв'язок та, у першу чергу, Інтернет). Фактичний зміст цього параметра порядку для українського політичного процесу перших трьох десятирічь XXI століття, на нашу думку, має відображати щорічний темп приросту міської молоді вікового інтервалу 21 – 25 років.

Отже, зміст синергетичної моделі політичної динаміки сучасних країн, що будують демократичні режими із запропонованим параметром порядку, згідно моделі, може бути описаний наступним функціональним зв'язком:

$$S_{pp} = f(\text{Тпр}_{\text{молоді}}), \{ \Delta \text{РБ} \rightarrow \text{const}, \text{ПрІ} \in 5 \div 50 \%, \text{ПрМоб} > 50 \% \}, \quad (1)$$

де S_{pp} – показник стану політичної стабільності; $\Delta \text{РБ}$ – щорічна зміна рівня безробіття в країні (за умовою у моделі вона має наближатися до постійної величини); ПрІ – рівень проникнення Інтернет у країні (модель є адекватною для країн, в яких цей рівень знаходиться у меж-

ах 5 – 50 %); ПрМоб – рівень проникнення мобільного зв'язку в країні (за умовою моделі він має бути не нижчим за 50 %); $T_{\text{пр}}_{\text{ммол}}$ – річний темп приросту міської молоді у віці від 21 до 25 років, який обраховується за формулою:

$$T_{\text{пр}}_{\text{ммол}} = \frac{KMM_t - KMM_{t-1}}{KMM_{t-1}} \cdot 100\%, \quad (2)$$

де КММ – кількість міської молоді у відповідний рік (t).

Алгоритм обчислення функції темпу приросту міської молоді f ($T_{\text{пр}}_{\text{ммол}}$) побудовано таким чином, що в результаті обчислення темпу приросту кількості міської молоді у відсотковому вимірі отримується умовне цілочисельне значення показнику стабільності розвитку політичного процесу. Значення цього показнику може змінюватись від 0 (мінімальний рівень нестабільності) до 10 (максимальний рівень політичної нестабільності в країні на кшталт масштабної соціальної революції). Слід зазначити, що перетворення абсолютного значення параметра порядку в певне значення із невеликого ряду цілочисельних умовних одиниць, кожна з яких становить один клас (інтервал) ступеню політичної напруженості, дозволяє вивчати політичні процеси в умовах неповної або непевної інформації про них, включати у модель як якісні, так і кількісні ознаки. Крім того, такий підхід дозволяє змінювати модель виходячи із зміни суспільно-політичних умов. Наприклад, як ми вже відмічали, зі збільшенням ступеню проникнення Інтернет слід очікувати певної модифікації власне параметра порядку та характеру його дії.

Для нашої моделі, призначеної для відображення динаміки політичного процесу в сучасній Україні, використовується наступна схема визначення показника політичної стабільності (S_{pp}):

$$\begin{aligned} 10\% \leq T_{\text{пр}}_{\text{ммол}} &\rightarrow S_{\text{pp}} = 6 \\ 8\% \leq T_{\text{пр}}_{\text{ммол}} < 10\% &\rightarrow S_{\text{pp}} = 5 \\ 6\% \leq T_{\text{пр}}_{\text{ммол}} < 8\% &\rightarrow S_{\text{pp}} = 4 \\ 4\% \leq T_{\text{пр}}_{\text{ммол}} < 6\% &\rightarrow S_{\text{pp}} = 3 \\ 2\% \leq T_{\text{пр}}_{\text{ммол}} < 4\% &\rightarrow S_{\text{pp}} = 2 \\ 0 \leq T_{\text{пр}}_{\text{ммол}} < 2\% &\rightarrow S_{\text{pp}} = 1 \\ T_{\text{пр}}_{\text{ммол}} < 0 &\rightarrow S_{\text{pp}} = 0 \end{aligned}$$

Статистичні дані про наявне міське населення різних вікових груп в Україні надали нам можливість розрахувати прогноз темпу приросту міської молоді в цілому по Україні віком 21 – 25 років, та побудувати прогноз динаміки показника політичної стабільності на період до 2030 р. У табл. 1 наведено ретропрогнози та прогнозні значення темпу приросту міської молоді та показника політичної стабільності в Україні станом на 2011 р.

Таблиця 1

Ретропрогноз та прогноз динаміки показника політичної стабільності в Україні

<i>Рік</i>	<i>Прогнозне значення темпу приросту міської молоді, %</i>	<i>Прогноз значення показника політичної стабільності</i>
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>
1990	-2,9	0
1991	-2,0	0
1992	1,6	1
1993	2,1	2
1994	1,9	1
1995	0,4	1
1996	0,6	1
1997	-0,5	0
1998	-0,4	0
1999	-1,6	0
2000	0,3	1
2001	0,2	1
2002	0,7	1
2003	0,9	1
2004	2,9	2
2005	4,6	3
2006	3,4	2
2007	1,0	1
2008	1,3	1
2009	-1,2	0
2010	-4,0	0
2011	-4,6	0
2012	-4,6	0
2013	-6,0	0

Продовження табл. 1

1	2	3
2014	-5,9	0
2015	-6,8	0
2016	-6,6	0
2017	-6,5	0
2018	-6,2	0
2019	-6,0	0
2020	-5,3	0
2021	-5,1	0
2022	-4,5	0
2023	-3,6	0
2024	-0,9	0
2025	1,5	1
2026	4,1	3
2027	4,0	3
2028	5,3	3
2029	4,6	3
2030	5,1	3

* Дані наведено станом на 1 січня відповідного року крім 2002 р.: за 2002 р. інформація надається за даними перепису населення станом на 5 грудня 2001 року. Джерело: Статистика населення України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://stat6.stat.lviv.ua/MULT/Database/Population/databasetree_uk.asp

Отже, виходячи з такого синергетичного параметра порядку, як темп річного приросту кількості молоді із переважно вищою або незакінченою вищою освітою у містах на фоні швидкого темпу річного приросту охоплення населення засобами ефективної комунікації (мобільний зв'язок та Інтернет) можна стверджувати про наявність цілком об'єктивних підстав для суспільно-політичних заворушень у 2004 р. в містах України (табл. 1) та у м. Києві.

Здійснюючи ретропрогноз, ми мали підстави стверджувати, що фактичною базою подій помаранчевої революції, її основними виконавцями, стали особи молодого віку – 21 – 25 років, темп приросту яких в Україні в цілому становив 2,9 % у 2003 р. та 4,6 % у 2004 р. (нагадаємо, що дані в табл. 1 наведені станом на 1 січня відповідного року, тобто для подій листопадового Помаранчевого майдану більш придатним є число, яке в таблиці наведене для 2005 р.), а у столиці відповідно 3,8 % у 2003 р. та 5,5 % у 2004 р., що було значно швидшим,

ніж у попередні, та й годі вже казати, наступні роки. Слід нагадати, що найближчий попередній «сплеск» такого швидкого річного приросту молодіжного населення м. Києва припадає на добре відомий своєю бурхливістю 1991-й рік, в який він складав 4 % (станом на 1 січня 1992 р.). Дане спостереження також додає впевненості у наших висновках. Отже, у згадані роки спостерігається наявність в Україні в цілому та у м. Києві окремо певного «надлишку» молоді, що вже вийшла із інфантильного віку, у більшості своїй здобула вищу освіту, або незакінчену вищу, та вже стикнулася із цілком природною для країн, які повільно розвиваються, проблемою працевлаштування. Отже, цілком працездатні особи із рівнем знань вище середньостатистичного (щонайменше, із щирю вірою в такий високий рівень своїх знань), стикаються із закономірною нееластичністю ринку праці та, таким чином, отримують вочевидь реальний погляд на життя. Вони отримують, таким чином, три мотиви для участі у будь-яких заворушеннях:

- по-перше, їм є за що ображатися на існуючий політичний режим – він ледь спромігся забезпечити їх освітою та не забезпечив їх гідною працею,

- по-друге, їм немає за що триматися – в них немає ані гідної роботи, яку шкода втратити, ані значної (найчастіше – ніякої) власності;

- по-третє, в них є доступ до засобів ефективної комунікації та під час навчання та соціального спілкування набуто достатнє вміння їх використання (як доводять дослідження американських вчених, цей останній фактор стає дедалі значущим). Разом із переважно більшим ступенем конформності молоді та, знову ж-таки, переважно більшим ступенем конформності користувачів Інтернет [14, с. 15 – 34], наявність подібного доступу до мобільного зв'язку та Інтернет робить можливим надшвидке згуртування даної категорії молоді навколо будь-якої ідеї, або навіть не ідеї, а певної діяльності.

Отже, вказана соціально-вікова група надала, на нашу думку, основний людський матеріал для свідомої участі у подіях кінця 2004 року. З огляду на те, що є загальноновизнаним, що в останні понад два з половиною сторіччя революції у індустріальних країнах, та й багатьох доіндустріальних здійснюються у столицях (певним виключенням у ХХ столітті можна вважати хіба що Кубу), цілком очевидно, що створення подібної віково-демографічної динаміки у столиці України надало достатньо «палива» для «роздмухування вогнища».

Аналіз у 2011 наявної та прогнозованої динаміки запропонованого нами параметра порядку приводив до висновку про відсутність синергетично обумовленої, тобто обумовленої глибинними соціально-демографічними процесами, небезпеки політичної нестабільності для України у період до 2025 року. Тоді же ми зазначали, що наданий нами модельний прогноз об'єктивно не може врахувати дію більш мінливих факторів політичної стабільності, які повсякчасно з'являються у сучасному вкрай мінливому світі. Виходячи із принципів хаотичності сучасного політичного процесу та, відповідно, його дисипативності, слід очікувати, що будь-яке явище як ззовні, так й у внутрішньо-політичному житті країни здатне збурити політичний процес в сучасній Україні. Певні дії нашого північного сусіда чи країн Євросоюзу щодо України, певні дії щодо роздмухування опозиційної боротьби всередині країни тощо дійсно здатні певним чином змінити перебіг політичного процесу. Але аналіз, наприклад, реального перебігу подій акції «Україна без Кучми», її результату та їх співставлення з даними нашої моделі щодо цього періоду показують, що без наявності об'єктивної повільно змінюваної синергетичної умови, якою в останні 20 років виступає приріст кількості молоді у містах, дані спроби кардинально змінити плин політичного процесу за решти інших умов приречені на поразку.

Отже, було констатовано, що згідно запропонованій моделі прогнозу політичної стабільності, *ceteris paribus* в Україні слід очікувати серйозних політичних пертурбацій у 2026 – 2030 рр. В той же час у період, щонайменше з 2009 р. до 2025 р. серйозні політичні проблеми, викликані внутрішнім плинним синергетичним параметром порядку, практично неможливі.

З цієї точки зору вкрай цікавою виглядає ситуація Євромайдану 2013-2014 рр., що представляла собою, за очікуваною результативністю, з точки зору значень запропонованого нами параметру порядку, ще одну варіацію невдалої акції «Україна без Кучми». Як видно з табл. 1, в Україні не було приросту того «багаття» з числа молоді, яке можна було б результативно «запалити» під час подій Євромайдану. Тому ми особисто скептично ставились до можливості його перемоги.

Події листопада 2013 р. – лютого 2014 р. в Україні стали несподіванкою для багатьох – як для обивателів, так і для вчених. Несподіваними стали кілька параметрів:

- різке загострення політичного протистояння,
- ступінь громадянської участі в антиурядових акціях,

– жорстокість проурядових сил та, насамкінець,
– власне резульат протистояння, який завершився втечею В.Януковича (ми не розглядаємо тут наступні події, які, на нашу думку, були інспіровані ззовні, але, в будь-якому разі, вони вже є часткою іншої фази суспільно-політичного процесу).

Звернемо увагу на те, що на існування в Україні кінця 2013 р. серйозних структурних проблем в організації державного управління та в економічній сфері вказувало багато дослідників, але ніхто не прогнозував настільки різкого загострення політичної боротьби та настільки активної участі громадян у ній. Звичні додаткові показники настання політичної нестабільності – зuboжіння населення, перевиробництво та розгалуження еліт, а також фінансова криза – хоча й демонстрували певну негативну динаміку, також не насторожили дослідників до початку Євромайдану та не переконують в неминучості настання Євромайдану при аналізі постфактум. [17]. Такий стан справ актуалізує багато питань та, в тому числі, питання про принципову можливість прогнозування кризи.

Слід констатувати, що непрогнозованість подій Євромайдану показала крайню неточність методів структурно-демографічної динаміки при побудові прогнозів виникнення соціально-політичної нестабільності. Це стосується і побудованої нами моделі 2011 року.

Відтак, досягнення перемоги Євромайдану, з точки зору динаміки запропонованого нами параметру порядку є подією, яка мала якесь інше коріння, що належить до числа [поки що] непрогнозованих мало-ймовірних чинників. Зазвичай такі чинники вважаються тими самими випадковими флуктуаціями властивими розвитку будь-якого політичного процесу в точці біфуркації. Отже, на нашу думку, розбіжність між результатом подій Євромайдану, передбачуваним нашою моделлю, та реальним результатом, свідчить про наявність достатньої кількості інших, «штучних» чинників, які призвели до перемоги Революції гідності. На жаль, подібне твердження може мати багато продовжень різного гатунку на кшталт «дії Вашингтонського обкому», або, навпаки «штучні дії російської ФСБ з роздмухування ситуації» тощо.

Але ми наполягаємо на тому, що як поява Євромайдану, так і його тривалість та перемога обумовлені здебільшого не вказаним нами синергетичним параметром порядку (динаміка якого, нагадаємо, добре пояснює події акцій «Україна без Кучми» та Помаранчевого Майдану), а іншими, вірогідно, зовнішніми штучними факторами. Джерело цих чинників потребує додаткового з'ясування.

Ми передбачаємо можливість модифікації запропонованої нами моделі для врахування більш дрібних проявів політичної нестабільності, що мають базою певне «локальне віддзеркалення» використаного нами синергетичного параметра порядку. Можливо, така модифікація моделі повинна включати щомісячні дані темпів приросту міської молоді, деталізовані по областях та основних регіонах України, які ураховують і міграційні процеси та можуть бути використані для прогнозування появи небезпеки локальної нестабільності на часових інтервалах, що є зіставлюваними із декількома місяцями або кількома роками. Але головним напрямком вдосконалення модельного прогнозування небезпеки політичній стабільності має бути, на нашу думку, перехід до пошуку закономірностей у зміні та тривалості періодів детермінованого та недетермінованого хаосу в політичному процесі.

Бібліографічний список:

1. Капица С. П. Сколько людей жило, живет и будет жить на Земле. Очерк теории роста человечества / С. П. Капица. – М. : Международная программа образования, 1999. – 240 с.
2. Кіянка І. Б. Політична стабільність: суть і основні засоби її досягнення в Україні : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02 – політичні інститути та процеси / І. Б. Кіянка ; Львівськ. нац. ун-т ім. Івана Франка. – Львів, 2003. – 16 с.
3. Коротаев А. В. Прогнозирование социополитических рисков: ловушка на выходе из мальтузианской ловушки / А. В. Коротаев, Ю. В. Зинькина // Информационный бюллетень Ассоциации «История и компьютер» : Материалы XII конференции АИК. – 2010. – № 36 (Октябрь). – С. 101 – 102.
4. Малинецкий Г. Г. Нелинейная динамика: подходы, результаты, надежды / Г. Г. Малинецкий, А. В. Потапов, А. В. Подлазов. – 2-е изд. – М. : КомКнига, 2009. – 280 с.
5. Некоторые возможные направления развития теории социально-демографических циклов и математические модели выхода из мальтузианской ловушки / Л. Е. Гринин, С. Ю. Малков, В. А. Гусев и др. // История и Математика: процессы и модели / ред. С. Ю. Малков, Л. Е. Гринин, А. В. Коротаев. М. : Либроком/URSS, 2009. – С. 134 – 210.
6. Нефедов С. А. Факторный анализ исторического процесса. История Востока / С. А. Нефедов. – М. : Территория будущего, 2008. – 751 с.
7. Освіта в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.osvita.com.ua/ua/universities/?page=4&city=28&desc=1>
8. Підсумки роботи галузі зв'язку / Державна адміністрація зв'язку Міністерства транспорту та зв'язку України // <http://www.stc.gov.ua/uk/publish/article/63905>

9. Польовий М. А. Застосування кореляційного та дисперсійного аналізу для дослідження формування і функціонування регіональних хлібних ринків / М. А. Польовий // Джерелознавчі та історіографічні проблеми історії України. Мова науки. Термінологія. Межвузівський збірник наукових праць. – Дніпропетровськ: ДДУ, 1997. – С. 176 – 190.
10. Польовий М. А. Політичні процеси: теорія та практика моделювання: монографія / М. А. Польовий. – Одеса : Фенікс, 2011. – 288 с.
11. Польовий М. А. Системно-синергетична експланація біфуркації політичного процесу в країнах Північної Африки та Близького Сходу на початку 2011 року / М. А. Польовий // Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. – Одеса : Фенікс, 2011. – Вип. 43. – С. 16 – 27.
12. Пригожин И. Наука, цивилизация и демократия [Електронний ресурс] / И. Пригожин ; пер. В. Н. Игнатьева // Futures. – 1986. – Vol. 18. – № 4 (August). – P. 493 – 507. – Режим доступу: <http://study.ustu.ru/view/aid/95/1/Prigojin.doc>
13. Святець Ю. А. Злами в історії як точки біфуркації / Ю. А. Святець // Ейдос. Альманах теорії та історії іст. науки / редкол. : В. Смолій (гол. ред.) та ін. – К. : Ін-т історії України, 2008. – Вип.3.– Ч. 1. – С. 297 – 318.
14. Тернер Дж. Социальное влияние / Дж. Тернер. – М. : Питер, 2003. – 256 с.
15. Турчин П. В. Историческая динамика. На пути к теоретической истории / П. В. Турчин. – М. : URSS, ЛКИ, 2010. – 365 с.
16. Халтурина Д. А. Системный мониторинг: Глобальное и региональное развитие / Д. А. Халтурина, А. В. Коротаев. – М. : УРСС, 2010. – 296 с.
17. Goldstone J. A. Population and Security: How Demographic Change Can Lead to Violent Conflict / J. A. Goldstone // Journal of International Affairs. – 2002. – № 56/1. – P. 3 – 22.
18. Internet Word Stats: Usage and Population Statistics [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.internetworldstats.com/>
19. Przeworski A. Democracy and development : political institutions and well-being in the world, 1950-1990 / A. Przeworski, M. E. Alvarez, J. A. Cheibub et al. – Cambridge : Cambridge University Press, 2000. – 321 p.

Статья посвящена анализу краткосрочной практической верификации прогноза угроз политической стабильности в Украине до 2030 г., разработанного автором в 2011 г. на основе синергетической модели политического процесса в современной Украине.

The article is devoted to consideration of the short-time verification of threats, which determined the dynamics of political process in the modern Ukraine to 2030 year built on this basis of the author's synergetical model of political process in Ukraine.